DE SCHOOLSTRIJD IN HET ADMINISTRATIEF ARRONDISSEMENT BRUGGE (1878-1884)

C. VREUGDE°

Inleiding[1]

In de 19de eeuw werd de Belgische politiek gekenmerkt door een hevige strijd tussen katholieken en liberalen om een maatschappij tot stand te brengen die op hun idealen gebaseerd zou zijn. Om hun doel te bereiken legden zij een grote belangstelling aan de dag voor het onderwijs en vooral voor het lager onderwijs of volksonderwijs, omdat — zoals iedereen weet — de jeugd van vandaag de maatschappij van morgen is.

Gedurende de eerst twee decennia van het onafhankelijke België konden de katholieken en de liberalen het, dank zij compromissen, goed met elkaar vinden. Een van de laatste compromissen van het zogenaamde unionistisch tijdperk was de schoolwet van 23 september 1842. In het kort bepaalde deze wet dat de gemeente verplicht was een school te bouwen of te onderhouden, maar zij mocht ook bestaande scholen aannemen. Godsdienst werd een verplicht vak en de scholen stonden onder geestelijk en burgerlijk toezicht. De behoeftige kinderen hadden recht op gratis onderwijs. De onderwijzer moest een pedagogische opleiding genoten hebben. Pedagogische conferenties voor onderwijzers werden ingericht en twee officiële kweekscholen gebouwd : één in Vlaanderen en één in Wallonië[2].

Heel vlug bemerkten de liberalen dat deze wet eigenlijk de clerus bevoordeelde en de Staat de rol van geldschieter overliet. Daarom

° Lic. geschiedenis. Mutsaardlaan 78, bus 43, 1020 Brussel.

1. Samenvatting van een gedeelte van onze licentiaatsverhandeling *La guerre scolaire dans la région de Bruges, 1878-1884,* 3 delen, Louvain-La-Neuve, 1984.

2. LORY (J.), *Libéralisme et instruction primaire (1842-1879). Introduction à l'étude de la lutte scolaire en Belgique,* Leuven, 1979, dl. I, p. 1-125.

eisten zij, namens de vrijheid van onderwijs door de grondwet gewaarborgd, voor de Staat het recht op om eveneens scholen op te richten. In 1846 maakten zij van de herziening van de wet van 1842 één van de hoofdpunten van hun politiek programma. In het begin beschikten de gematigde liberalen niet over de middelen om de schoolwet te herzien maar ze wijzigden haar telkens zij weer aan de macht kwamen.

Over het algemeen hadden de katholieken vertrouwen in deze wet, maar toen zij de nakende dreiging van het staatsmonopolie betreffende het onderwijs gewaar werden, besloten zij op de Congressen van Mechelen van 1863, 1864 en 1867 zo vlug mogelijk een volledig vrij en katholiek schoolnet op te richten.

Vanaf de jaren 1860 kwam er een kentering in de strijd, omdat de extremisten van beide partijen meer en meer op het voorplan traden en de strijd radicaliseerden. De katholieke ultramontanen eisten met klem een christelijke maatschappij gebaseerd op de Syllabus Errorum van paus Pius IX (1864) ; hun strijdkreet was "l'Etat hors de l'école"[3]. De radicale liberalen daarentegen vroegen de scheiding tussen Kerk en Staat en dus de secularisering van de maatschappij en op de eerste plaats van de scholen. Hun bekende drukkingsgroep was de "Ligue de l'Enseignement" die vanaf zijn ontstaan in 1864 propaganda had gevoerd voor de daadwerkelijke herziening van de schoolwet van 1842. Deze twee uitersten leverden onder de regering-Malou een hevige strijd tegen elkaar en deze mondde uit in de schoolstrijd onder de liberale regering van 1878-1884.

Het geo-politiek kader van dit artikel is het administratief arrondissement Brugge, dat op het vlak van het onderwijs uiteenvalt in twee schoolkantons : Brugge en Oostende.

In het eerste gedeelte zullen wij het hebben over de economische, scolaire, religieuze en politieke situatie in het administratief arrondissement Brugge. Vervolgens zullen wij de verkiezingen van 11 juni 1878 en de voorbereidingen tot de schoolstrijd onder de loep nemen. Daarna zullen wij de verschillende facetten van het katholiek verzet beschrijven en de reacties van de liberale regering hierop behandelen. En tot slot maken wij een kwantitatieve en kwalitatieve vergelijking tussen het vrij en het officieel onderwijs.

3. LAMBERTS (E.), *De Kruistocht tegen het liberalisme. Facetten van het ultramontanisme in België in de 19de eeuw,* in *Kadoc Jaarboek 1983,* Leuven, 1984.

De algemene toestand in het arrondissement Brugge vóór de schoolstrijd

Tijdens het laatste kwartaal van de 19de eeuw heerste er in West-Vlaanderen en ook in het Brugse een zware economische crisis. Hij trof niet alle takken van de nijverheid even fel. De landbouw leed weliswaar, maar dank zij een grondige restructurering van de landbouwondernemingen en van de produktie kwam hij er goed uit[4]. De huisnijverheid, vooral het kantwerk, werd eveneens getroffen, omdat de vraag naar deze produkten was gedaald.

De kleine en middelgrote ondernemingen en de tertiaire sector deden het redelijk goed, wegens de toeloop van arbeidskrachten, die kwamen uit landbouw en huisnijverheid[5]. De stad Brugge had eveneens te lijden onder de crisis vooral na het plotse faillissement van de Bank Dujardin[6]. Zij zag een mogelijke redding in het ontwerp "Brugge-zeehaven", maar moest twintig jaar wachten vooraleer de regering haar akkoord gaf om de werken te starten[7].

De visserij, de derde lokale industrie na de landbouw en de K.M.O.'s, bood maar weinig werk. Haar produktie bleek niet aan de nationale vraag te voldoen, want de invoer van vis overtrof de uitvoer[8].

De toestand van het lager onderwijs in het Brugse zag er als volgt uit. Tussen 1842 en 1860 bouwden de meeste gemeentebesturen vrijwillig gemeentescholen en vooral gemeentelijke jongensscholen. Maar na 1860 was het gemeentelijk onderwijs kwijnend, zodat de regering-Rogier-Frère-Orban moest ingrijpen. Zij voerde een politiek van "administratieve correctie" in, die tot doel had het aannemen van

4. CRAEYBECKX (J.), *De agrarische depressie van het einde der XIXde eeuw en de politieke strijd om de boeren,* in *Belgisch Tijdschrift voor Nieuwste Geschiedenis,* 1973, dl. III, p. 191-230.

5. VERHAEGEN (B.), *Contribution à l'histoire économique des Flandres,* Leuven-Parijs, 1961, dl. I, p. 256-263.

6. Zie hierover MAERTENS (A.), *Leven en dood van een bank in de 19de eeuw,* Antwerpen, 1949.

7. Zie verder VAN EENOO (R.), *Het ontstaan van Brugge-zeehaven,* in *Brugge en de zee,* Brugge, 1981, p. 199-228.

8. *Exposé de la situation générale du Royaume de 1876 à 1900,* Brussel, 1912, dl. III, p. 390-392.

vrije scholen te verbieden en het aantal gemeentelijke meisjesscholen op te voeren[9]. In het Brugse wierp deze politiek blijkbaar vruchten af. Het aantal meisjesscholen verdubbelde tussen 1860 en 1871 (2 tot 4). Het aantal aangenomen scholen verminderde sterk, zoals bijvoorbeeld te Blankenberge[10] en te Brugge[11], waar er respectievelijk één en vijf aangenomen scholen voor meisjes "gedegradeerd" werden tot vrije scholen. Als gevolg hiervan waren er in 1878 20 gemeentelijke jongens-, 9 meisjes- en 8 gemengde scholen en zes aangenomen scholen voor meisjes en één voor jongens[12].

Onrechtstreeks vermeerderde deze politiek het aantal vrije scholen in het Brugse. Vóór de schoolstrijd telde Brugge alléén al 17 vrije instellingen, meestal voor meisjes, alsmede de Bogarden- en de St.-Elizabethschool die beide in de XVIde eeuw tot stand kwamen[13].

Wat de bewaar- en adultenscholen (of zondagsscholen) betrof, waren die uit het vrije schoolnet kwantitatief de meerdere. Te Brugge bijvoorbeeld, waren er 39 vrije bewaarscholen waarvan vijf door de "Dames de la commission des écoles gardiennes libres" bestuurd werden en door de gemeente ondersteund waren[14]. In het Brugse waren er ook nog 18 zondagsscholen[15]. Om voor de vrije scholen niet onder te doen, opende het toenmalig liberaal gemeentebestuur van Brugge vijf adultenscholen. Vermoedelijk werden zij in 1876, na de stevige katholieke overwinning, op aanvraag van de bisschop gesloten, omdat hij geen concurrentie tegen zijn zondagsscholen duldde.

Brugge telde ook nog twee kweekscholen : een rijksnormaalafdeling en de vrije normaalschool van de Zusters van St.-Andreas ; deze

9. LORY (J.), *Op. cit.*, dl. I, p. 211.

10. BOTERBERGE (R.), *100 jaar St.-Pieterscollege Blankenberge 1879-1979,* Blankenberge, 1979, p. 65-66.

11. BAB, B 361 : Registre contenant la liste des enseignants dans les paroisses du diocèse, milieu du XIXème siècle.

12. Ibidem, B 365 bis : Beschrijving van de schoolstrijd in elke parochie van het bisdom, 1903 ; ABW,..., 1879, n° 585, schoolrekening.

13. LESCOUHIER (D.), *Geschiedenis van het kerkelijk en godsdienstig leven in West-Vlaanderen,* Brugge, 1926, p. 357-359.

14. DE MEESTER (A.), *Het honderdjarig bestaan van de eerste bewaarschool te Brugge,* 1941, p. 5.

15. BAB, B 346 : Adultenscholen.

laatste werd op 24 december 1870 door de katholieke regering-d'Anethan officieel erkend[16].

De kwaliteit van het lager onderwijs was niet erg schitterend. Dit kan men o.m. afleiden uit het feit dat het leerprogramma niet werd opgevolgd : de catechismuslessen werden slecht gegeven en het taalonderwijs verdrong in vele scholen de les gewijde geschiedenis[17]. Daarbij liet de schoolinspectie, zowel de geestelijke als de burgerlijke, te wensen over : de parochiepriesters bezochten heel zelden de gemeentelijke jongensscholen en kwamen nooit in de gemeentelijke meisjesscholen. Toch was de schoolmeester niet vrij ; hij was moreel en financieel van de clerus afhankelijk[18].

Een ander bewijs voor het lage peil van het onderwijs was de hoogbloei van het analfabetisme. Dit bleek uit vier onderzoeken : het examen voor miliciens, het aantal vrouwen die tussen 1876 en 1880 getrouwd waren en die hun huwelijksakte konden ondertekenen[19], de wedstrijden tussen de hoogste klassen van de lagere scholen[20] en de telling van de schoolbevolking in de gerechtelijke kantons van West-Vlaanderen[21]. De voormalige hoofdinspecteur van West-Vlaanderen, Germain[22], onderscheidde vier oorzaken voor dit analfabetisme : de economische, de scolaire, de aardrijkskundige en de psycho-sociale. Volgens hem was de laatste factor (d.w.z. de onverschilligheid, de tradities, de hebzucht van de ouders en de slechte wil van de openbare overheid) de voornaamste oorzaak[23].

16. *Les religieuses de Saint André du XIIIè au XXè siècle,* Rijsel-Parijs, 1908, p. 198.

17. LORY (J.), *Op. cit.*, dl. I, p. 18-19.

18. LORY (J.), *Op. cit.*, dl. I, p. 63 ; Getuigenis van de directeur-generaal over het lager onderwijs Germain, zie *Enquête scolaire,* dl. V, p. 65.

19. *Ibidem,* dl. I, p. 79-99.

20. DISCAILLES (E.), *Histoire des concours généraux de l'enseignement primaire, moyen et supérieur en Belgique (1840-1881),* Brussel-Bergen, 1882, dl. II, p. 154-155.

21. R.T., 1873-1875, p. LI-LIII.

22. (1834-1905). Diploma van eerste graad van de rijksnormaalschool te Nijvel (1854). Leraar aan de middelbare school te Rochefort (1854-1855). Leraar middelbaar onderwijs, regent aan de middelbare school te Torhout, leraar aan de rijksnormaalafdeling te Brugge (1861), provinciaal schoolinspecteur (1868-1878) van West-Vlaanderen en directeur-generaal over het lager onderwijs, zie *l'Avenir,* 6 januari 1884, p. 2 ; *Bibliographie nationale. Dictionnaire des écrivains belges et catalogue de leurs publications, 1830-1880,* Brussel, 1892, dl. II, p. 124.

23. LORY (J.), *Op. cit.*, dl. I, p. 99-124.

Enkele gemeenten van het arrondissement Brugge beleefden schooltwisten. Te St.-Andries[24] en te Brugge bood de clerus weerstand tegen het openbaar onderwijs en het liberaal gemeentebestuur. Te Brugge hadden vermoedelijk de Broeders Xaverianen 91 leerlingen van de gemeentelijke jongensschool naar hun nieuwe school gelokt. Het liberaal gemeenteraadslid Boyaval[25] vroeg om een onderzoek. Het openbaarde dezelfde ongeregeldheden als het grote schoolonderzoek van 1880 tot 1884, maar ze werden door het katholieke gemeentebestuur doodgezwegen[26]. Te Heist, Knokke en Ramskapelle verzette de openbare overheid, meestal het katholieke provinciebestuur, zich tegen het officieel onderwijs ; zij kantte zich vooral tegen de bouw van gemeentelijke meisjesscholen. Alléén Ramskapelle kreeg haar zin[27].

In die tijd werd het bisdom Brugge bestuurd door de gematigde bisschop Joannes-Josephus Faict (1813-1894)[28]. Het geloof bloeide in het arrondissement Brugge zoals blijkt uit twee feiten. Ten eerste, er waren heel weinig paasverzuimers op het platteland (0,16 % in 1878) ; hun aantal was weliswaar groter in de stad Brugge (zo telde St.-Anna, de armste parochie van de stad, tussen 10 en 20 % paasverzuimers), langs de kust en langs de Frans-Belgische grens. De politiek speelde slechts een bescheiden rol want de liberalen waren minder antikatholiek dan de socialisten[29]. Ten tweede, het aantal religieuze congregaties was groot. Het waren vooral vrouwelijke

24. VAN OUTRYVE d'YDEWALLE (St.), *Geschiedenis van de parochie St.-Andries,* Brugge, 1951.

25. (1814-1879) Gemeenteraadslid (1846), schepen (1848-1878), burgemeester van Brugge (1854-1875), senator (1859-1867 ; 1878-1879), zie verder ROTSAERT (K.), *Apologie van senator Boyaval (1814-1879),* in *Biekorf,* 1986, jg. 86, p. 358-370.

26. SAB Instruction primaire ; 1866-1871, Enquête scolaire : querelle entre l'école communale n° 2 et l'école des "Broertjes", 1876, p. 38 ; P.B.C.W.-Vl. te Brugge, 95 AD 1 (6),... ; BOYAVAL (J.), *Aan de Heeren der Liberale en Grondwettelijke Vereeniging van Brugge. Aan de Heeren voorzitter en leden der "Liberale Vlaamsche Bond" te Brugge. Aan de Heeren voorzitter en leden der Liberale Vereeniging van Thourout,* Brugge, 12 juli 1879.

27. ABW,..., 1880, n° 632, Knokke, Heist en Ramskapelle.

28. VAN STEELANDT (A.), *Mgr Faict,* in CLOET (M.), JANSSENS de BISTHOVEN (B.) en BOUDENS (R.), *Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen,* Brugge, 1984, p. 365-372.

29. ROMBAUTS (W.), *Het paasverzuim in het bisdom Brugge (1840-1911),* I.C.H.G. n° 62, Leuven-Parijs, 1971, p. 85-128.

congregaties die zich toelegden op liefdadigheidswerk en pas daarna op onderwijs (kantwerkscholen). Alleen de congregatie van de H. Familie uit Tielt hield zich uitsluitend bezig met het onderwijs[30].

De hevige polieke strijd barstte pas in 1860 los, wanneer de katholieken eindelijk een politieke pressiegroep hadden opgericht, de "Union constitutionnelle et conservatrice", om met gelijke wapens de liberalen te kunnen bestrijden. Na hun nederlaag in 1864, richtten de katholieken een nieuwe kiesvereniging op, de "Association constitutionnelle et conservatrice", die gesteund werd door de katholieke krant *La Patrie*[31]. Deze wijziging maakte de katholieken blijkbaar strijdlustiger, want vanaf 1867 tot in 1878 stuurden zij ononderbroken een katholiek naar de Senaat en vanaf 1870 drie vertegenwoordigers naar de Kamer. Sedert 1864 hadden ze reeds elf zetels bekleed in de provincieraad, terwijl de liberale meerderheid jaar na jaar achteruitging. Teleurgesteld gaven de liberalen in 1876, 1877 en 1878 de strijd op. Vanaf 1872 waren er katholieke gemeenteraadsleden en in 1876, na het ontslag van burgemeester Boyaval, kregen zij het gehele gemeentebestuur in handen[32]. De nieuwe burgemeester werd de katholiek Visart[33].

Tussen 1857 en 1877 werd West-Vlaanderen bestuurd door de liberale gouverneur Vrambout[34]. Toen het tij in 1864 keerde, kreeg hij het moeilijk met de katholieke provincieraad, vooral op het vlak

30. JACOBUS (A.), *De vrouwelijke religieuze roepingen in het bisdom Brugge, 1801-1914. Evolutie en herkomst,* in *Handelingen van het Genootschap voor Geschiedenis "Société d'Emulation"*, Brugge, 1979, dl. CXVI, p. 17-86.

31. Zie over deze krant VAN EENOO (R.), *De pers te Brugge (1792-1914). Bouwstoffen,* I.C.H.G. n° 20, Leuven-Parijs, 1961, p. 126-128 ; GUNDERBEEK (J.), *La Patrie de 1857 à 1870,* Leuven, 1965 (licentiaatsverhandeling).

32. BEYAERT (K.), *Histoire des élections à Bruges, depuis 1830,* Brugge, 1908, p. 15.

33. (1835-1924). Doctor in de rechten. Katholiek volksvertegenwoordiger (12 januari-11 augustus 1864 ; 9 juni 1868-18 november 1923), gemeenteraadslid (1875) en burgemeester (1876), zie COPPIETERS 't WALLANT (R.), *Notices généalogiques et historiques sur quelques familles brugeoises,* Brugge, 1942, p. 255.

34. (1816-1877). Doctor in de rechten. Gemeenteraadslid van Poperinge (1842), liberaal provincieraadslid (1848), lid van de Bestendige Deputatie (1849), interim gouverneur (1857-1859) en gouverneur van West-Vlaanderen (1859-1877), zie SCHEPENS (L.), *De provincieraad van West-Vlaanderen (1836-1921). Socio-politieke studie van een instelling en haar leden,* Tielt-Amsterdam, 1976, dl. I, p. 396-398 ; VAN EENOO (R.), *Vrambout,* in *N.B.W.*, 1966, dl. II, kol. 924-925.

van het onderwijs[35]. Na zijn dood werd hij opgevolgd door een katholiek, ridder Ruzette[36].

Voorbereidingen tot de schoolstrijd

Voor de verkiezingen traden de liberalen met twee programma's op. Het eerste was van Goblet d'Alviella[37], doch het was te radicaal (volledige scheiding tussen Kerk en Staat) en werd verworpen. Het tweede was van de hand van Frère-Orban[38] en had meer succes. Hij had het namelijk over de verdediging van de nationale instellingen en van de grondwet tegen de ultramontanen. Maar hij repte — heel handig — met geen woord over de herziening van de schoolwet van 1842[39].

Om de partij niet te verdelen, werd te Brugge een oudgediende, Boyaval, de enige kandidaat voor de liberalen[40]. Hij had geen eigen programma nodig, hij nam dat van Frère-Orban over. Zijn tegenstander was eerst baron van Caloen de Gourcy[41], die vrijwillig (?) zijn plaats liet aan L. van Ockerhout[42], die in zijn programma de

35. SCHEPENS (L.), *Op. cit.*, dl. I, p. 277.

36. (1836-1901). Arrondissementscommissaris van Ieper (1870-1877). Gouverneur ad interim en gouverneur (1877-1878 ; 1884-1900). Gemeenteraadslid van Brugge (1878-1884), zie SCHEPENS (L.), *Op. cit.*, dl. I, p. 393-395 ; VAN EENOO (R.), *Ruzette*, in *N.B.W.*, 1964, dl. I, kol. 905-906.

37. (1846-1925). Doctor in de rechten, in de letteren en wijsbegeerte en in de Staatswetenschappen. Eerste titularis van de leerstoel voor godsdienstgeschiedenis aan de V.U.B. (1884). Rector (1896-1898) en prorector (1898-1900) van de V.U.B. Liberaal provincieraadslid van Brabant (1872-1878), volksvertegenwoordiger (1878-1884), senator (1892-1894 ; 1900-1925), minister zonder portefeuille (1914-1918) en minister van Staat (1914). Vrijmetselaar, zie LORY (J.), *Op. cit.*, dl. II, p. 590-591.

38. (1812-1896) Advocaat, gemeenteraadslid (1840). Minister van Openbare Werken (1847) en van Financiën (1848), kabinetchef (1857-1870 ; 1878-1884), zie verder voor een uitgebreide bibliografie LORY (J.), *Op. cit.*, dl. II, p. 605-606.

39. LORY (J.), *Op. cit.*, dl. II, p. 591 en 595.

40. *Journal de Bruges*, 12/13 mei 1878, p. 1, kol. 2-5 ; p. 2, kol. 1.

41. (1815-1890). Katholiek provincieraadslid (1864) en senator (1867-1877). Erevoorzitter van het Centraal comité van St.-Pieterspenning voor het bisdom Brugge (1865), zie SCHEPENS (L.), *Op. cit.*, dl. I, p. 575-576.

42. (1829-1919). Doctor in de rechten en in de letteren en wijsbegeerte. Voorzitter van de "Association constitutionnelle et conservatrice". Senator van Diksmuide (1874-1878) en van Brugge (1879-1912), zie VERVENNE (A.), *van Ockerhout*, in *N.B.W.*, 1977, dl. VII, kol. 675-677.

verdediging van de belangen van de godsdienst en van Brugge prioritair stelde[43].

Zelfverzekerd trokken de katholieken ten strijde maar ze werden door de liberalen verslagen. Boyaval had echter een Pyrrhusoverwinning behaald, want hij had slechts één stem meer dan zijn tegenstander (1472 tegen 1471) ! De katholieken waren getraumatiseerd : zonder bewijzen aan te voeren beweerden zij dat een bende liberale "deugnieten" de gouverneur hadden bedreigd[44]. Mgr. Faict kwam ook tussenbeide en stak een riem onder het hart van de ongelukkige kandidaat[45].

Er waren veel oorzaken van de katholieke nederlaag ; de voornaamste waren : de ultramontaanse propaganda, de katholieke machtsmoeheid, de liberale propaganda en, te Brugge, de economische crisis en de vlaamsgezinde houding van de liberalen[46]. Om een nieuwe nederlaag te voorkomen, stichtten de katholieken op 8 juli 1878 hun politieke steungroep : de Katholieke Burgersgilde[47].

Eenmaal aan de macht, begonnen de liberalen hun ideeën toe te passen. Zo ontstond het Ministerie van Openbaar Onderwijs dat onder leiding van Van Humbeéck[48] werd gesteld. Om hun politiek door te voeren hadden zij allereerst de hulp nodig van gewillige ambtenaren. Daarom ontsloeg de minister van Binnenlandse Zaken twee gouverneurs, o.m. die van West-Vlaanderen, en zes arrondissementscommissarissen[49]. De regering kon kiezen onder drie kandidaten, waaronder één Bruggeling[50]. Jammer voor Brugge koos zij de

43. *La Patrie,* 27/28 mei 1878, p. 1, kol. 4.

44. *Ibidem,* 14 juni 1878, p. 1, kol. 4.

45. BAB, Acta Faict, 15 juni 1878, brief van Mgr. Faict aan L. van Ockerhout.

46. LORY(J.), Op. cit., dl. II, p. 600-606.

47. DE SMET (J.), *De eerste jaren van de Katholieke Burgersgilde,* in *Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent,* Gent, 1961, p. 108-111.

48. (1829-1890). Advocaat (1851), voorzitter van de liberale vereniging van Brussel, volksvertegenwoordiger, kamerondervoorzitter (1869-1870). Miniszer van Bpenbaar Onderwijs (1878-1884), zie VAN KALKEN (F.), *Van Humbeeck,* in *N.B.,* 1936-1937, dl. XXVI, kol. 438-440 ; LORY (J.), *Op. cit.,* dl. II, p. 606.

49. LERMYTE (J-M.), *Voor de ziel van het kind. De schoolstrijd in het klerikale arrondissement Roeselare 1878-1887,* Brugge, 1985, p. 44.

50. ARB, Papieren Frère-Orban, n° 667, brief van Boyaval aan Frère-Orban, 15 juni en 12 juli 1878.

weinig populaire liberaal Heyvaert[51], de toekomstige "vechtgouverneur".

Naar de ware reden voor het ontslag van de Westvlaamse gouverneur gist men nog altijd[52] : in feite hadden de twee partijen een heel andere kijk op de rol van de gouverneur. Volgens de liberalen was de gouverneur een gepolitiseerde ambtenaar die aan de Staat en aan zijn politieke partij gehoorzaamheid verschuldigd was. De katholieken daarentegen waren van mening dat hij de belangen van het volk en van de koning moest behartigen[53].

Ondertussen bespraken de liberalen de afschaffing van de wet van 1842. De radicalen en de doctrinairen waren het eens over de pedagogische hervormingen. Het aantal kweek- en gemeentescholen moest vermeerderd worden en de rijksnormaalschool van Brugge moest er eindelijk komen. Het schooltoezicht moest uitgebreid en verbeterd worden. Aandacht moest ook geschonken worden aan de materiële en morele bescherming van de gemeentelijke leerkrachten[54]. De *Journal de Bruges*[55] stelde nog drie andere hervormingen voor : schooluitstappen, deeltijds schoolgaan en secularisering van het onderwijs in de lagere scholen[56].

De liberale partij was verdeeld over de wijze waarop zij de schoolwet zou herzien. Aan de ene kant had men de voorstanders van de priesters als leerkracht in de school en aan de andere kant de voorstanders van de "priester buiten de school"[57]. Om de gemoede-

51. (1834-1907). Advocaat, plaatsvervangend rechter bij de rechtbank van eerste aanleg te Brussel (1862), substituut (1866) en procureur des Konings (1870-1878). Gouverneur van West-Vlaanderen (1878-1883) en van Brabant (1883-1884), zie SCHEPENS (L.), *Heyvaert,* in *N.B.W.,* 1977, dl. VII, kol. 374-376.

52. SCHEPENS (L.), *op. cit.,* dl. I, p. 287.

53. Zie KERVYN de LETTENHOVE (J.B.M.C.), *Notes et souvenirs (1817-1891), réunis par un de ses enfants,* Brugge, 1900, dl. I, p. 91sq.

54. LORY (J.), *Op. cit.,* dl. II, p. 667-670 ; ALDEMAR [VANDER CRUYSSEN (A.C.)], *De herziening der wet van 1842 op het lager onderwijs in België,* in *Het Nederlandsch Museum,* 1878, dl. II, p. 101-107.

55. VAN EENOO (R.), *Op. cit.,* p. 37-92.

56. *Journal de Bruges,* 10 juli 1878, p. 1, kol. 3 ; 25 juli 1878, p. 1, kol. 2-5 ; 28 september 1878, p. 1.

57. LORY (J.), *Op. cit.,* dl. II, p. 646 ; 654-656.

ren te bedaren vroeg de *Journal de Bruges* aan de radicalen water in hun wijn te doen[58] en dat lukte min of meer.

De liberale politieke verenigingen gaven ook hun opinie. De vereniging "Brugge-Vooruit" nam een radicale positie in — de enige trouwens in het Brugse — als zij, in naam van alle gemeentelijke leerkrachten en van de Staat, vroeg om de priester uit de school te verwijderen[59].

Toen de katholieken de inhoud van de troonrede van 12 november 1878 vernamen, — waarin onder meer werd aangekondigd dat het onderwijs van de burgerlijke overheid moest afhangen, — waren de bisschoppen de eersten om het verzet in te luiden. In hun herderlijke brief van 7 december 1878 veroordeelden ze gezamenlijk de laïcisering van het onderwijs en brachten de gelovigen op de hoogte van wat er allemaal te Brussel bekokstoofd werd[60]. De leken volgden pas later met hun oproep tot de huisvaders, waarin zij de bescherming van de ziel van het kind en van de gemeentelijke autonomie eisten[61].

Op 21 januari 1879 legde de minister van Openbaar Onderwijs zijn wetsontwerp aan de Kamer voor. Het omvatte centraliserende, laïciserende en pedagogische elementen. De Staat gebood dat iedere gemeente minstens één gemeenteschool zou bezitten en verbood het aannemen van vrije scholen. Hij bepaalde verder het aantal scholen, klassen en leerkrachten. Alléén leerkrachten, houder van een staatsdiploma, mochten in het officieel onderwijs les geven. De godsdienstles maakte geen deel meer uit van het officieel leerprogramma. Artikel 4 liet het godsdienstonderricht over aan de gezinnen en aan de bedienaars van de verschillende erediensten. Als de priester het wenste, mocht hij in een speciaal lokaal, vóór en na de lesuren, godsdienst onderwijzen. Indien hij weigerde, mochten de leerkrachten zelf dit vak onderwijzen, maar zonder hiertoe verplicht te zijn. De geestelijke schoolinspectie werd afgeschaft. De burgerlijke schoolinspectie werd door schoolcomités bijgestaan. Op pedagogisch vlak werden nieuwe vakken op het officiële leerprogramma gezet[62].

58. *Journal de Bruges,* 19 november 1878, p. 1.

59. *Ibidem,* 14 december 1878, p. 1, kol. 2.

60. SIMON (A.), *Réunions des évêques de Belgique, 1868-1883. Procès-verbaux,* C.I.H.C. n° 17, Leuven-Parijs, 1961, p. 115.

61. *Journal de Bruxelles,* 1 februari 1879, p. 1, kol. 4-6.

62. LORY (J.), *Op. cit.,* dl. II, p. 629-785.

Toen de Belgische bisschoppen het wetsontwerp doorgelezen hadden, publiceerden zij op 31 januari 1879 een nieuwe herderlijke brief, waarin zij de huisvaders waarschuwden. Deze brief werd besloten met het beroemde gebed : "Van scholen zonder God en meesters zonder geloof, verlos ons Heer !"[63]

Dit was het startsein voor veel meetings en petities. Zoals elders in het land kwam er ook een katholieke volksvertegenwoordiger naar Brugge om de mensen op de hoogte te stellen van wat er ging gebeuren en om ze aan te sporen deel te nemen aan het groot katholiek verzet[64]. Hierop doorkruisten lokale topfiguren hun streek. Deze meetings schenen niet overal zoveel succes te kennen als de katholieken het wilden doen geloven, zoals blijkt uit de verklaringen van een Zedelgemse ooggetuige[65]. Mgr. Faict trad op als coördinator van het "passieve" verzet. Hij spoorde de redenaars tot spoed aan[66] en vroeg aan de Brugse parochiepriesters de dames van de burgerij te willen helpen bij het verzamelen van handtekeningen die naar de koningin zouden gestuurd worden. De Brugse dames wisten lijsten op te stellen met 4.000 handtekeningen, maar ze werden niet door de koningin in audiëntie ontvangen[67].

Om tegen deze vloed van meetings en vlugschriften te reageren, vroeg de minister van Binnenlandse Zaken aan de gouverneurs zijn omzendbrief van 7 maart 1879 in alle gemeenten te laten aanplakken. Het Brugse gemeentebestuur weigerde deze propaganda voor artikel 4 aan het volk kenbaar te maken[68]. De gouverneur wilde te ver gaan, maar de minister bracht hem tot kalmte om geen onnodige problemen te scheppen. Dit was de eerste overwinning van het Brugse gemeentebestuur[69].

63. LORY (J.), *La résistance des catholiques belges à la "loi de malheur", 1879-1884,* in *Revue du Nord,* 1985, dl. LXVII, p. 732.

64. *'t Jaer 70,* 15 februari 1879, p. 1, kol. 4 ; p. 2, kol. 1.

65. *Journal de Bruges,* 19 maart 1879, p. 1, kol. 2-3.

66. BAB, Acta Faict, 12 maart 1879, brief van Mgr. Faict aan de dekens.

67. Ibidem, 12 april 1879, brief van Mgr. Faict aan de Brugse parochiepriesters ; BAB, B 347, 14/15 april 1879, antwoord van de Brugse parochiepriesters ; *Journal de Bruges,* 2 mei 1879, p. 1.

68. SAB, Schepencollege, zitting van 4 april 1879.

69. ABW, ..., 1879, n° 601, verschillende zaken, 25 juni 1879, brief van minister Rolin aan gouverneur Heyvaert.

Het wetsontwerp werd uiteindelijk in de Kamer besproken, maar de stemming kwam pas na twee maanden discussie. Op 6 juni 1879 werd de wet door de Kamer goedgekeurd en — dank zij de aanwezigheid van een doodzieke Boyaval — op 18 juni door de Senaat[70]. Intussen hadden de bisschoppen een derde herderlijke brief doen verschijnen. Deze bevatte richtlijnen bestemd voor de clerus en voor de gelovigen[71]. Toen de wet door de koning op 1 juli 1879 werd ondertekend, barstte de schoolstrijd los !

Het katholiek verzet

Inmiddels hadden alle bisschoppen van België maatregelen getroffen om weerstand te bieden. De bisschop van Brugge riep een reeks organisaties in het leven om het vrij onderwijs geldelijk te ondersteunen, uit te breiden, te verdedigen en op peil te houden. Aan het hoofd van het bisdom had men het bisschoppelijk schoolcomité, voorgezeten door de bisschop en door ridder Ruzette ; in ieder decanaat was er een decanaal comité en in iedere parochie een parochiaal comité. Ieder comité bestond uit geestelijken en leken. Na enkele maanden hard labeur en herhaaldelijk aandringen van de bisschop bij de dekens, waren alle katholieke schoolcomités van het arrondissement Brugge op 29 november 1879 opgericht[72].

Op 4 september 1879 publiceerde de bisschop van Brugge zijn "Instructiones practicae" die zonder genade alle gemeentescholen, hun leerkrachten, hun leerlingen en de ouders die hun kinderen aan die scholen toevertrouwden veroordeelden en slechts in enkele gevallen dispensaties toelieten. De bisschop vroeg niettemin aan zijn clerus ermee op te houden de regering, de wet en de leerkrachten van op de kansel aan te vallen om, nu de wet gestemd was, het risico niet te lopen op basis van artikel 268 van het strafwetboek veroordeeld te worden[73].

70. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 29.

71. LORY (J.), *Art. cit.*, p. 733.

72. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 61-63.

73. *Collectio epistolarum pastoralium instructionum et statutorum... Rev. Domini J.J. Faict (1877-1880)*, Brugge, 1881, p. 257 : "Praecipimus ut caveatis ne... de belgica lege scholari verba faciatis."

Andere bewijzen van zijn bisschoppelijke mildheid : hij wilde niet onmiddellijk het huwelijk en de communie weigeren aan onderwijzers en onderwijzeressen en andere sympathisanten[74]. Om geen risico te nemen vroeg de bisschop om raad aan de paus[75], die blijkbaar zijn houding goedkeurde. In zijn brief aan de dekens van 20 februari 1880 vroeg de bisschop aan zijn clerus om het huwelijk en de communie in sommige omstandigheden niet te weigeren[76].

Om de gemoederen te bedaren publiceerden de bisschoppen op 25 juni 1880 een tweede reeks "Instructiones practicae" die wat milder waren dan die van september 1879. De onderwijzers, de leerlingen van de rijksnormaalscholen en hun ouders mochten eerst na toestemming van de bisschop tot de sacramenten worden toegelaten ; katholieken mochten schoolinspecteur worden als dit hun geloof niet in gevaar bracht. Alleen de kinderen die op tijd voor de voorbereidingen op de eerste communie waren ingeschreven, mochten hun eerste communie doen[77].

De getuigenissen van het parlementair schoolonderzoek, dat op 27 en 28 september en op 7 oktober 1880 te Brugge gedaan werd[78], geven ons een idee van het heftig verzet van de priesters en van de toepassing van de "Instructiones practicae" in de verschillende parochies van de streek.

Over het algemeen paste de clerus de instructies goed toe, maar zoals elders in het land overdreven ook zij. In hun sermoenen waren zij niet mild ; de priester van Dudzele bijvoorbeeld maakte de onderwijzer uit voor moordenaar, dief, schurk en schismaticus en werd veroordeeld tot het betalen van 50 fr. boete en tot 15 dagen gevangenisstraf[79]. Verder probeerden zij hun scholen te bevolken door de kinderen op te hitsen tegen hun ouders en de vrouwen tegen hun echtgenoten. De priesters van de Brugse parochies St.-Gillis en St.-Jacob drongen zelfs in de gemeentelijke meisjesschool binnen,

74. BAB, Acta Faict, 22 oktober 1879, brief van Mgr. Faict aan de bisschop van Luik.

75. Ibidem, 27 oktober 1879, brief van Mgr. Faict aan de bisschop van Gent.

76. *Collectio epistolarum pastolarium... (1877-1880)*, Brugge, 1881, p. 300.

77. *Ibidem*, p. 317-318.

78. *Chambre des Représentants. Enquête scolaire*, Brussel, 1881, dl. I, p. 525-609.

79. *La Belgique judiciaire, jaargang 1880*, kol. 167-168.

maar in deze laatste parochie liep de priester de kantonnale schoolinspecteur tegen het lijf en de priester werd prompt buitengezet[80].

Sommige priesters weigerden ook de sacramenten. De leerkrachten en de sympathisanten van het openbaar onderwijs mochten niet trouwen in de kerk of peter worden[81], leerlingen van de officiële scholen werden niet toegelaten tot de eerste communie, alhoewel de bisschop van Brugge zijn toestemming hiertoe gegeven had[82]. Het ergste wat zij konden doen, was aan iemand de kerkelijke begrafenis weigeren. Dit overkwam een oud-lid van het officiële schoolcomité van Jabbeke, De Lorge, maar door de tussenkomst van familieleden en van de gouverneur werd hij toch in gewijde grond begraven[83]. De mensen die, naar het oordeel van de priester, te veel weerstand boden werden in hun beroep getroffen. Aan de handelaars, ambachtslieden en herbergiers onttrok hij het katholiek cliënteel[84]. Soms hitste hij de leerlingen tegen de gemeentelijke onderwijzer op of zette hij ze tot herrieschopperij aan met het opzet ze naar de katholieke school te lokken[85].

Als gevolg van de strenge toepassing van de "Instructiones practicae" nam het aantal paasverzuimers op het platteland sterk toe, minder in de steden. Na 1884 daalde het aantal nooit onder het peil van 1878. Het bolwerk van de "non-paschantes" lag in het Brugse, te Blankenberge en rond Brugge[86].

De clerus kreeg van de bisschop de opdracht "ut unusquisque

80. SAB, Instruction primaire, affaires diverses 1879-1885, brief van de gouverneur Heyvaert aan het stadsbestuur, 26 en 28 juni 1879 en antwoord van hetzelfde stadsbestuur, 10 juli 1879.

81. Damme, getuige 12 ; Oostkamp, get. 42, zie *Enquête scolaire,* dl. I, p. 532-533 ; 558.

82. BAB, F 421 parochie Zedelgem, 14 december 1879, brief van de parochiepriester aan Mgr. Faict.

83. *La Patrie,* 4 januari 1882, p. 1, kol. 3-4 ; 5 januari 1882, p. 1,kol. 3-4 ; 7/8 januari 1882, p. 1, kol. 2.

84. Blankenberge, get. 54 ; Zerkegem, get. 55 ; Brugge, get. 58, 62, 66 ; St.-Andries, get. 93 en 96, zie *Enquête scolaire,* dl. I, p. 568-569 ; 571-572 ; 577 ; 595 ; 598-599.

85. Knokke, get. 24 ; Zedelgem, get. 78, zie *Enquête scolaire,* dl. I, p. 544-545 ; 586-587.

86. ROMBAUTS (W.), *Op. cit.,* p. 93.

parochus suam habeat scholam"[87]. In augustus 1879 legde de bisschop de priesters het verbod op om nog verder de gemeentescholen te bezoeken[88]. Alleen de parochiepriester van Beernem aarzelde even[89]. Hierop konden de meesten onder hen een vrije school oprichten. De parochiepriesters van Ramskapelle en van St.-Anna te Brugge slaagden er niet in vrije scholen te openen. In de eerste parochie was het om gezondheidsredenen en omdat de parochianen er niets voor voelden en in de tweede was het omdat er geen geld genoeg was om een vrije school voor meisjes bij te bouwen[90].

De anderen openden vrije scholen met de hulp van de adel, van de gegoede burgerij en van het gewone volk. De plaatselijke edellieden, zoals graaf d'Ursel[91] te Oostkamp, van Ockerhout te Dudzele, van Caloen de Basseghem te Brugge, graaf du Bus de Gisignies[92] te Jabbeke, mevrouw de Valenzy de Maulde de la Tourelle te Blankenberge en barones de 't Serclaes de Wommersom te Moerkerke, stonden terreinen af om er schoolgebouwen op te trekken. De gegoede burgerij uit het Brugse zamelde geld in, bijgestaan door katholieke organisaties, zoals bijvoorbeeld de Katholieke Burgersgilde, de Katholieke Schoolpenning, de St.-Amandsgilde en de "Comité des dames de la paroisse Notre-Dame", die concerten, theatervoorstellingen, Vlaamse kermissen, enz. organiseerden[93]. Zij kregen zelfs de steun van rijke buitenlandse vakantiegangers die aan de Belgische kust kwamen uitrusten[94]. Het gelovige volk van het

87. *Collectio epistolarum pastoralium... (1881-1887),* Brugge, 1888, p. 112.

88. BAB, Acta Faict, 11 augustus 1879, brief van Mgr. Faict aan het Brugse gemeentebestuur.

89. ABW, ... , 1879, n° 604, Rapport van Emile Jooris aan Heyvaert, 27 oktober 1879.

90. BAB, F 294 parochie Ramskapelle, 21 november 1881, de parochiepriester aan Mgr. Faict ; BAB, F 54, 192 parochie St.-Anna, 27 en 30 november 1881, brief van de parochiepriester aan Mgr. Faict.

91. (1809-1886). Senator, volksvertegenwoordiger, zie *Annuaire de la noblesse de Belgique,* Brussel, 1898, p. 2374-2375.

92. (1845-1883), zie *Annuaire de la noblesse de Belgique,* Brussel, 1890, dl. II, p. 321.

93. DE SMET (J.), *Art. cit.,* p 108-122 ; VAN SEVEREN (A.), *Schets en geschiedenis van de toneelgilde "Kunst-Adelt",* in *Jaarboek 1966. Heemkundige Kring Bos en Beverveld,* 1966, p. 23-30.

94. *La Patrie,* 9/10 augustus 1879, p. 2, kol. 3.

arrondissement hielp zoals het kon : de ene stond een deel van zijn loon af, de andere stak een handje toe bij de bouw van een vrije school op zijn parochie[95].

Om de leerlingen van de vrije scholen te begeleiden had de clerus leerkrachten nodig. Hij deed hiervoor vooral een beroep op religieuzen in wie de mensen meer vertrouwen stelden, maar als het niet anders kon, spoorde hij lekenonderwijzers en lekenonderwijzeressen aan om les te geven. In West-Vlaanderen waren het vooral vrouwen die naar het vrij onderwijs overliepen, omdat de meeste aangenomen scholen, die hun statuut opzegden, door vrouwelijke religieuzen bestuurd waren[96]. Maar heel vlug ontstonden er in het Brugse problemen met het rekruteren van zusters. Om dit probleem op te lossen zond de bisschop in 1880, met de toestemming van de moeder-overste van de Zusters van St.-Andreas, lekedochters naar haar vrije kweekschool. Dit hielp niet veel en de diocesane hoofdinspecteur Th. Luyssen[97] stelde voor om zusters in te schakelen die belangstelling hadden voor het onderwijs[98].

De mannelijke religieuzen hadden andere problemen. Te Brugge kregen de Broeders van Liefde het aan de stok met de gouverneur, die ze, volgens een omzendbrief van de minister van Justitie van 23 oktober 1879, uit een bijgebouw van de godshuizen, waar zij een school geopend hadden, moest verdrijven. Dit gebeurde niet zonder verzet van de godshuizen en van de Broeders van Liefde. Er werden twee contracten opgesteld : het eerste tussen de bijzondere commissaris, door de gouverneur benoemd, en de directeur van de Broeders van Liefde en het tweede tussen de godshuizen en de Broeders van Liefde. Volgens het eerste contract moesten de Broeders de school verlaten hebben vóór het einde van het schooljaar 1879-1880 en volgens het tweede zouden zij op 1 oktober 1880 de gebouwen verlaten. Door een misverstand heeft de gouverneur de Broeders

95. VERHAEGEN (P.), *La lutte scolaire en Belgique,* 2de ed., Gent, 1906, p. 128.

96. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.,* p. 87.

97. (1842-1910). Ere-kanunnik van de kathedraal van Brugge. Diocesane hoofdinspecteur over het vrij onderwijs. Directeur van de Zusters van St.-Andreas te Brugge, zie BAB, N 66.

98. BAB, Acta Faict, 23 december 1880, brief van Mgr. Faict aan de moeder-overste van de Zusters van St.-Andreas ; BAB, B 347, 11 juni 1881, brief van inspecteur Luyssen aan Mgr. Faict.

verdreven. Door zijn actie joeg hij het Brugse gemeentebestuur en de bevolking in het harnas. Het geval kwam zelfs in de Kamer ter sprake (4 februari 1881). Twee jaar later werden de Broeders ook uit het oudemannenhuis en uit het klooster van Hemelsdale verdreven. Uiteindelijk kregen zij een onderdak en sloten zij met de godshuizen een contract dat door de bisschop bekrachtigd werd. Na dit incident werd iedere congregatie die in hetzelfde geval verkeerde verplicht een contract met het bisdom af te sluiten[99].

De meeste lekenonderwijzers en lekenonderwijzeressen die naar het katholiek onderwijs overstapten, deden het uit geloofsovertuiging en zeer zelden uit winstbejag. Wie teleurgesteld was, keerde naar het officieel onderwijs terug. Over het algemeen waren deze vrije leerkrachten, zowel religieuzen als leken, niet gediplomeerd : in de schoolkantons Brugge en Oostende waren er in 1881 op 399 religieuze en lekenleerkrachten slechts 49 gediplomeerd of 12,28 %[100]. Ondanks deze jammerlijke toestand was de geestelijke schoolinspectie over het algemeen altijd tevreden[101].

Zoals onder de wet van 1842 leden de leerkrachten onder het gezag van de parochiepriesters. In Damme bijvoorbeeld werd een zeer bekwame onderwijzeres door een jongere vervangen, omdat zij bij de parochiepriester meerdere malen gesmeekt had om een hulponderwijzeres die haar werk zou verlichten[102]. Sommigen onder hen deden hun werk niet goed. Te Blankenberge bijvoorbeeld poogde de bisschop tevergeefs de hoofdonderwijzer af te zetten, omdat hij meer met zijn hotel bezig was dan met zijn school. Zijn hulponderwijzer deed niet veel beter. Hij kon zich niet verstaanbaar maken voor zijn leerlingen, omdat hij altijd Limburgs sprak[103].

99. *Geschiedenis van de Broeders van Liefde,* s.l.n.d., dl. II, p. 39-44.

100. *Chambre des Représentants. Commission d'enquête scolaire. Statistiques des écoles primaires officielles et privées au 31 décembre 1881,* p. 270-273 ; *Chambre des Représentants. Enquête scolaire,* Brussel, 1881, dl. I, p. 525-609 ; BAB, B 365 bis, de schoolstrijd in het bisdom Brugge ; VERSCHUERE (A.), *De Zusters van O.L.V. van VII Weeën van Ruiselede,* Tielt, 1946.

101. BAB, B 347, Rapport van de diocesane hoofdinspecteur Luyssen, 13 oktober 1880.

102. BAB, F 71 parochie Damme, 27 juli 1881 en 8 augustus 1882, brief van een parochiaan aan Mgr. Faict ; 25 augustus 1882, de parochiepriester aan Mgr. Faict.

103. BOTERBERGE (R.), *Op. cit.,* p. 134-135.

De katholieke gemeentebesturen en het katholieke provinciebestuur van West-Vlaanderen bestreden het openbaar onderwijs met alle mogelijke middelen. Zoals op andere plaatsen in de provincie, pasten de katholieke gemeentebesturen uit het Brugse dezelfde tactiek toe, maar zij vervielen hierbij soms in overdrijving[104]. Om de gemeentescholen te ontvolken, gebruikte het Brugse gemeentebestuur allerhande kneepjes. Eerst probeerde het tot tweemaal toe het schoolgeld voor betalende kinderen te verhogen tot 2,50 fr. in 1879 en tot 1,50 fr. in 1880[105]. Deze beslissing werd prompt vernietigd[106], maar tevergeefs. Onmiddellijk daarna besloot het niet-Brugse kinderen en kinderen jonger dan 6 en ouder dan 14 jaar aan de deur te zetten. Zoals gewoonlijk werd deze beslissing teniet gedaan, maar het Brugse gemeentebestuur had er nog iets op gevonden : kinderen ouder dan 14, die zich voor het onderwijs bestemden, werden verplicht een bewijsbriefje op zak te hebben[107]. Nog later probeerde het alle kinderen van de wijk "Fort-Lapin", tussen Koolkerke en Brugge gelegen, op straat te zetten, om de eenvoudige reden dat iedere gemeente voor zijn eigen kinderen moest zorgen. De regering verenigde de twee gemeenten, maar het baatte niet. De stad Brugge weigerde halsstarrig de onkosten te betalen voor de niet-Brugse kinderen ; uiteindelijk gehoorzaamde ze met tegenzin aan de provincieraad die 12 fr. per leerling voorstelde[108].

Het gemeentebestuur spaarde ook de behoeftige kinderen uit de gemeentescholen niet. Het maakte hun inschrijving heel moeilijk door aan het armenbestuur te vragen of ze wel recht hadden op gratis onderwijs[109].

Om de gemeentescholen hun neutraal karakter te geven, paste het Brugse stadsbestuur art. 4 in zijn radicaliteit toe. Zo verbood het de

104. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 96-99 ; 125-155.

105. *Bulletin communal de la ville de Bruges*, Brugge, 1880, zittingen van 29 augustus en 20 september 1879, p. 829-830 ; 842-843 en 1881, zitting van 31 december 1880, p. 568-571.

106. *Ibidem*, Brugge, 1881, zitting van 30 januari 1880, p. 59-64.

107. ABW, ..., 1881, n° 691, K.B. van 31 oktober 1880 ; SAB, Schepencollege, zitting van 12 november 1880, p. 186.

108. *Bulletin communal...*, Brugge, 1883, zittingen van 14 januari en 22 april 1882, p. 47-48 ; 275-283 ; *Journal de Bruges*, 17 juli 1883, p. 1, kol. 3.

109. *Ibidem*, Brugge, 1881, zittingen van 14 augustus, 25 september en 4 december 1880, p. 389-394 ; 421-424 ; 529-536.

gemeentelijke leerkrachten nog verder godsdienst en catechismus te onderwijzen zonder de toestemming van de Kerk[110]. Omdat zij geen godsdienst en geen gewijde geschiedenis meer mochten onderwijzen, was het ook niet meer nodig voor die vakken leerboeken te kopen. Een enkel katholiek gemeenteraadslid vocht deze beslissing aan, omdat deze boeken onder de wet van 1842 het imprimatur van de bisschoppen hadden gekregen[111]. Deze twee beslissingen werden prompt bij K.B. tenietgedaan[112].

Het gemeentebestuur had steeds de benoeming van de leden van de officiële schoolcomités op de lange baan geschoven. Ten einde raad benoemde de minister ze van ambtswege[113].

Het provinciebestuur steunde het verzet van de katholieke gemeenten tegen de regering en tegen het openbaar onderwijs. Zulks verklaart waarom, na de benoeming van een nieuwe gouverneur, het verzet onverminderd voortging[114]. Vanaf het begin van de schoolstrijd had de Bestendige Deputatie haar principes vastgelegd. Ze werden bij K.B. van 10 december 1880 vernietigd. Hiervoor verwijzen wij naar de werken van J.-M. Lermyte en L. Schepens[115].

Verder paste de Bestendige Deputatie nog andere principes toe. Eerst was ze tegenover het officieel onderwijs echt vijandig, later gaf zij de indruk mee te willen werken. Dit blijkt vooral in kwesties zoals de betaling en de benoeming van leerkrachten, het subsidiëren van pedagogische conferenties en het benoemen van de leden van de examenjurys[116].

Het neteligste probleem was wel dat van de studiebeurzen. Elk jaar

110. SAB, Schepencollege, zitting van 27 september 1879.

111. *Bulletin communal ...*, Brugge, 1880, zitting van 5 november 1879, p. 955-968 ; het gaat hier om M. Van Hee.

112. Getuigenis van gouverneur Heyvaert, zie *Enquête scolaire*, dl. V, p. 630.

113. *Bulletin communal ...*, Brugge, 1881, zittingen van 10 en 31 januari en 14 februari 1880, p. 44-52 ; 71-72 ; 97-98 ; 112.

114. Na vijf jaar wachten kon Heyvaert eindelijk gouverneur van Brabant worden en hij werd door een Oostendse liberaal, de Brouwer (1849-1892), vervangen, zie LUBELSKI-BERNARD (N.), *Léopold II et le cabinet Frère-Orban (1878-1884). Correspondance entre le roi et ses ministres*, C.I.H.C. n° 95, Leuven-Parijs, 1983, dl. I, p. 506-507.

115. SCHEPENS (L.), *Op. cit.*, dl. I, p. 289-292 ; LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 45-47.

116. Getuigenis van gouverneur Heyvaert, zie *Enquête scolaire*, dl. V, p. 626-628.

deed de gouverneur een beroep op de regering die met K.B.'s antwoordde. In 1880 werden er liefst 4 K.B.'s uitgevaardigd. Eerst weigerde de Bestendige Deputatie studiebeurzen aan Westvlaamse leerlingen die buiten de provincie gingen studeren[117], daarna stelde zij een onderzoek in naar de financiële toestand van de ouders van deze leerlingen. Resultaat : slechts vijf studiebeurzen werden toegekend. Zij hervatte haar onderzoek en dit keer weigerde zij 24 studiebeurzen[118]. Uiteindelijk kende zij aan iedere student 50 fr. toe. In 1881 bleek een lid van de Bestendige Deputatie de obstructiepolitiek beu te zijn. Hij stelde een soort "staakt-het-vuren" voor, maar zijn collega's verwierpen zijn voorstel en aangezien er in West-Vlaanderen te veel leerkrachten waren, kon de Bestendige Deputatie geen studiebeurzen uitkeren[119].

De Bestendige Deputatie was ook kieskeurig wat betreft de schoolgebouwen en de schoolmeubelen. Zij betaalde niets uit als de gemeente reeds een school bezat, wanneer de uitgaven de inkomsten van de gemeente overtroffen (bv. te Heist en te Blankenberge), wanneer de gemeente onwillig was geweest en wanneer zij achtte dat de geldelijke toestand van de gemeente voldoende gezond was. Na enige tijd gaf zij in een eerste fase 2/15 en in een tweede 1/15[120].

Op zijn beurt bood de provincieraad weerstand. Hij telde alleen de opcentiemen op, wat slechts 67.000 fr. per jaar opbracht om het staatsonderwijs te bekostigen. Om alles weer vlotter te laten verlopen, gebruikte de gouverneur allerhande kneepjes ten nadele van andere kredieten, zoals bv. de wegenbouw[121].

In 1880 wilde de provincieraad een soort katholiek schoolonderzoek instellen om het aantal leerlingen per gemeente te kennen. Hij benoemde daartoe enkele leden en maakte daarvoor een subsidie van 500 fr. vrij. De gouverneur vernietigde deze beslissingen[122].

De provincieraad deinsde voor niets terug. Hij verminderde het

117. ABW, ..., 1881, N° 696, Normaalscholen.

118. Ibidem, 1881, n° 700, principes van de Bestendige Deputatie van 1 juli 1879 tot en met 1 februari 1881 ; ABW, ..., 1882, n° 756, Rapport Liebaert, 13 januari 1882.

119. Getuigenis van gouverneur Heyvaert, zie *Enquête scolaire*, dl. V, p. 620-622.

120. *Ibidem*, dl. V, p. 609-610.

121. *Ibid.*, dl. V, p. 615.

122. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 101-104.

budget van 30.000 fr. bestemd voor de vijftigste verjaardag van de Belgische onafhankelijkheid met 17.000 fr., zijnde de som der achterstallige betalingen voor het onderwijs[123].

Erger nog, de provincieraadsleden weigerden te zetelen in tegenwoordigheid van de gouverneur, tijdens het banket georganiseerd naar aanleiding van het huwelijk van prinses Stefanie[124].

Onder voorwendsel het aantal gemeentescholen te vermeerderen en de schoollasten drastisch te verminderen, wilde de gouverneur de onderwijsstichtingen, die onder de wet op de studiebeurzen van 19 december 1864 vielen, "reorganiseren"[125]. Zo dacht hij eraan de stichtingen Capron-De Zuttere, d'Hanins de Moerkerke-de Bie en de eeuwenoude Bogarden- en St.-Elizabethscholen aan de stad te schenken om er een officiële school te vestigen.

De eerste dezer stichtingen werd in 1845 opgericht, toen priester L. Capron en juffrouw C. De Zuttere een gebouw aan de kerkfabriek van St.-Salvator schonken. Aan de gouverneur, die meende dat de stichters een adultenschool hadden willen oprichten, antwoordden de kerkfabriek en het Brugse gemeentebestuur dat die stichting niet tot het lager onderwijs behoorde en alleen jonge mensen opnam die hun lagere studies hadden voltooid. De opzet ervan bestond erin de jongelui een gezonde en godsdienstige ontspanning te bezorgen[126]. Dit antwoord volstond niet in de ogen van de gouverneur, hij spoorde het Brugse stadsbestuur aan de kerkfabriek een proces in kortgeding aan te doen. Om de boze plannen van de gouverneur te verijdelen, zorgde het stadsbestuur ervoor dat het zijn eigen proces verloor en het weigerde vervolgens in beroep te gaan[127]. Beledigd dwong de gouverneur het stadsbestuur beroep aan te tekenen en dit keer won het zijn proces en de priester moest de gebouwen ontrui-

123. Getuigenis van gouverneur Heyvaert, zie *Enquête scolaire,* dl. V, p. 613.

124. (1864-1945) Dochter van Leopold II en Maria-Hendrika. Zij trouwde in 1881 met de aartshertog Rodolf, erfprins van Oostenrijk-Hongarije. Dit huwelijk duurde tot in 1889, toen ontstond het geval Mayerling, dat het leven kostte aan de aartshertog, zie TERLINDEN (C.), *Prinses Stefanie,* in N.B. 1973-1974, dl. XXXVI-II, kol. 744-748.

125. Getuigenis van gouverneur Heyvaert, zie *Enquête scolaire,* dl. V, p. 653.

126. *Bulletin communal ...,* Brugge, 1881, zitting van 4 december 1880, p. 525-528.

127. *La Belgique judiciaire, jaargang 1881,* Brussel, 1882, kol. 714-716 ; 1256-1257.

men. Hij gehoorzaamde en deed zijn intrede in een andere school[128].

Als de zaak Capron-De Zuttere pas begonnen was, vernam de koning dat men de Zusters van St.-Vincentius-a-Paulo uit de gebouwen van de stichting d'Hanins de Moerkerke-de Bie[129] wilde verjagen. Hij vroeg aan de minister van Justitie gematigd te zijn en niet te hardhandig op te treden, wat deze dan ook deed[130].

In 1881 pakte de gouverneur die stichting toch aan. Hij zag ze verkeerdelijk voor een bewaarschool aan, omdat men er jonge Brugse behoeftige kinderen tussen 2 en 7 jaar verzorgde. Daarbij kwam nog dat hij het testament ongeldig liet verklaren, omdat de godshuizen het recht niet hadden om kleren en voedsel aan behoeftige kinderen uit te delen en omdat een religieuze congregatie, die geen rechtspersoonlijkheid bezat, het recht niet had te erven[131]. Tegen haar zin in kreeg de stad Brugge het beheer over de gebouwen door het K.B. van 17 juni 1881. De zusters, door symphathisanten begeleid, verlieten zonder slag of stoot de gebouwen op 10 juli 1881[132]. Hierop volgde ook een proces dat, zoals voor het geval van de stichting Capron-De Zuttere, tot in 1884 zou duren[133].

De derde stichting die "gereorganiseerd" werd, waren de Bogarden- en St.-Elizabethscholen die beide uit de XVIde eeuw dateerden. Zij werden gesticht om werkgelegenheid en onderwijs te verschaffen aan landlopers, wezen en werklozen en ze stonden onder het beheer van de godshuizen[134]. De gouverneur die het verzet van de Brugse katholieken beu begon te worden en die zo vlug mogelijk de "stedemeisjesschool" in een kweekschool voor meisjes wilde veranderen, riep de hulp van de regering in. Bij K.B. van 16 mei 1881 werden de twee scholen aan de stad Brugge overhandigd, maar deze

128. *Bien public,* 20 augustus 1881, p. 1, kol. 2 ; 20 augustus 1882, p. 1, kol. 3 : *De Zondagsbode van het Bisdom van Brugge,* 19 november 1882, p. 564-565.

129. De onderwijsstichting d'Hanins de Moerkerke-de Bie werd genoemd naar de naam van de stichters van 1851 : Louis d'Hanins de Moerkerke en zijn vrouw Maria de Bie.

130. LUBELSKI-BERNARD (N.), *Op. cit.,* dl. II, p. 630-632.

131. *Bulletin communal* ..., Brugge, 1882, zittingen van 22 januari en 2 juli 1881, p. 77-84 ; 484-492.

132. *Journal de Bruges,* 9 juli 1881, p. 1, kol. 3.

133. *Bulletin communal* ..., Brugge, 1884, zitting van 16 juni 1883, p. 282-285.

134. *Ibidem,* Brugge, 1880, zitting van 5 november 1879, p. 916-936.

verwierp het K.B. uit respect voor het privé-bezit en uit medelijden voor de wezen die op straat zouden worden gezet. Zij verbood aan de godshuizen de gebouwen te ontruimen[135]. Een bijzondere commissaris werd benoemd en het proces begon in 1882. De rechtbank gaf de gouverneur gelijk en de gebouwen moesten ontruimd worden[136]. De Bogardenschool werd in 1883 ontruimd en de St.-Elizabethschool één jaar later[137].

Zoals elders in West-Vlaanderen hadden de burelen van weldadigheid, zowel de katholieke als de liberale, materiële druk uitgeoefend op behoeftige ouders. Het Brugse bureel van weldadigheid had daarbij nog een hekel aan de officiële schoolcomités. Eerst besloot het vier armenmeesters, die leden waren van de Brugse schoolcomités, af te danken maar zijn opzet slaagde niet. Het K.B. van 7 december 1880 vernietigde deze beslissing[138]. Hierop weigerde het bureel hulp te verlenen aan de schoolcomités van de stad die behoeftige kinderen van de gemeentescholen steunden[139].

Reactie van de liberalen

Om het staatsonderwijs tegen de katholieken te beschermen, reageerden de liberalen op twee vlakken. Enerzijds versterkten zij het openbaar onderwijs en anderzijds bestraften zij de katholieken.

Over het algemeen gehoorzaamden de liberale gemeentebesturen, ondanks het katholiek verzet, gedwee aan de regering. Zo openden zij vrijwillig gemeentelijke meisjes-, bewaar- en adultenscholen. Zij ondersteunden actief hun leerkrachten door hun de wettelijke wedde

135. SAB, Schepencollege, zitting van 4 juli 1881, p. 104.

136. *Bulletin communal ...*, Brugge, 1884, p. CLXXXVII-CXCI.

137. O.C.M.W., Procès-verbaux de la Commission des hospices civils, 1879-1884, zitting van 29 november 1883 ; O.C.M.W., Correspondance de la Commission des hospices civils, série S (1883-1884), brief van het Brugse stadsbestuur, 30 april/1 mei 1884.

138. O.C.M.W., Procès-verbaux du bureau de bienfaisance, 1879-1884, zitting van 26 november 1880 ; O.C.M.W., Correspondance du bureau de bienfaisance, 1879-1884, brief aan het schepencollege, 13 december 1880.

139. O.C.M.W., Procès-verbaux du bureau de bienfaisance, 1879-1884, zittingen van 30 oktober 1880, 7 februari 1881, 5 maart, 2 april, 5 en 15 november en 3 december 1883.

uit te betalen en door ze volgens de richtlijnen van de regering te benoemen[140]. Zij organiseerden godsdienstlessen en hiervoor betaalden ze een vergoeding van 100 fr. Normaal mocht deze vergoeding niet van de wedde worden afgetrokken, maar Blankenberge dacht er anders over[141]. Sommige liberale gemeentebesturen maakten zelfs propaganda voor art. 4 van de nieuwe organieke wet van 1 juli 1879[142]. Veertig Westvlaamse gemeenten, waaronder één katholieke, bezorgden gratis onderwijs maar zij moesten alle onkosten voor de school zelf dragen. Dit was natuurlijk een zware dobber voor de armste poldergemeenten. Verder waren ze verplicht een lijst op te stellen van de behoeftige kinderen om problemen met de minister van Openbaar Onderwijs te voorkomen[143].

Voorts ondersteunde de liberale burgerij het officieel onderwijs geldelijk of door het uitdelen van voedsel en kleren aan behoeftige kinderen via stichtingen, zoals o.a. die van Boyaval (1868), van Van Kerkhove (1878) en van Meyne (1881), en via maatschappijen, zoals het "Van Gheluwe's Genootschap", de "Schamele armen" en de "Dames de la bienfaisance"[144].

Van haar kant stelde de liberale regering een onderzoek in naar de zedelijke en stoffelijke toestand van het lager onderwijs in België, naar de uitslagen van de wet van 1879 en naar de middelen gebruikt om de uitvoering ervan te dwarsbomen. Door de schuld van de katholieken, die elke medewerking weigerden, werd het schoolonderzoek een liberale inquisitie tegen de katholieke clerus. De verschillende subcommissies bezochten alle hoofdplaatsen van de Belgische gerechtelijke kantons. Zo kwamen ze te Brugge op 27 en

140. Getuigenis van gouverneur Heyvaert, zie *Enquête scolaire*, dl. V, p. 606-610.

141. ABW, ..., 1880, N° 625, schoolbegroting van Blankenberge en ABW, ..., 1880, n° 658, brief van de onderwijzeressen O. Adam en M. Wallaert aan Van Humbeeck, 27 juli 1880.

142. BOTERBERGE (R.), *Op. cit.* p. 109-114 ; RAB, Oostkamp, lager onderwijs, n° 288, vlugschrift van 9 november 1879.

143. Getuigenis van gouverneur Heyvaert, zie *Enquête scolaire*, dl. V, p. 627. ABW, ..., 1882, n° 728, Heyvaert aan Van Humbeeck, 25 augustus 1882 en rapport Vander Cruyssen, s.d.

144. SAB, Instruction primaire 1861-1903, enz. ; ABW, ..., 1882, n° 730 ; MICHIELS (G.), *Uit de wereld der Brugse mensen. De fotografie en het leven te Brugge, 1839-1918. Met een bijdrage over de vrijmetselarij door W.P. Dezutter*, Brugge 1978, p. 186-187.

28 september en op 7 oktober 1880. Naast dit politiek onderzoek was er nog een pedagogisch onderzoek naar de kwaliteit van het vrij en het officieel onderwijs. Het ging van start in 1882, eerst te Brussel, in het Paleis der Natie, waar belangrijke personen werden ondervraagd, zoals gouverneur Heyvaert, enkele gemeentelijke onderwijzers, die vóór 1878 aan vrije normaalscholen hadden gestudeerd, de directeur van de vrije normaalschool van Torhout en het hoofd van het katholieke schoolcomité van het bisdom Brugge, ridder Ruzette[145]. In januari 1883 ging de pedagogische onderzoekscommissie ter plekke, maar haar eerste uitstap, namelijk te Brugge, werd een flop zoals we het verder zullen zien.

Gesterkt door de klachten bij dit schoolonderzoek geuit en om de macht van de clerus te verminderen, besloot de regering de wedden van de geestelijken af te schaffen en het aantal vicariaten te beperken. Dit laatste plan mislukte[146]. Van zijn kant besloot de gouverneur het Groot Seminarie van Brugge te sluiten. Uit vrees voor de komst van een bijzondere commissaris besloot de bisschop de huur van 5.000 fr. te betalen en in 1887 kocht hij de gebouwen op[147].

De andere organisatoren van het vrij onderwijs kregen het eveneens aan de stok met de regering en met gouverneur Heyvaert. De edellieden van de Katholieke Burgersgilde moesten zelf instaan voor de bewaking tijdens de H. Bloedprocessie, omdat de minister van Oorlog het leger verboden had nog verder aan deze processie deel te nemen[148]. Dank zij de tussenkomst van de koning werd het verbod om de H. Sacramentsprocessie te houden vernietigd[149]. De overgelopen leerkrachten verloren het recht op pensioen en moesten hun studiebeurzen terugbetalen. In het begin kregen de leerkrachten gelijk, maar het Hof van Cassatie verbrak de vorige vonnissen en ze

145. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 67-69 ; LORY (J.), *L'Enseignement libre vu par les libéraux dans l'Enquête scolaire parlementaire de 1880-1884,* in *Eglise et enseignement. Actes du colloque du Xème anniversaire de l'Institut d'histoire du christianisme de l'Université Libre de Bruxelles, 22-23 avril 1977,* Brussel, 1977, p. 223-239.

146. *La Patrie,* 4 mei 1883, p. 1, kol. 3 ; *De Zondagsbode ...,* 6 mei 1883, p. 221-222.

147. HODUM (A.), *Het Groot Seminarie van Brugge van 1833 tot 1933,* in *Collationes Brugensis,* 1934, dl. XXXIV, p. 310-331.

148. DE SMET (J.), *art. cit.*, p. 114-115.

149. LUBELSKI-BERNARD (N.), *Op. cit.*, dl. I, p. 523-524.

werden verplicht de studiebeurzen terug te betalen. Door de katholieke stembusoverwinning van 1884 kreeg het vonnis echter geen uitwerking[150]. Voorts had de regering besloten de provinciewet van 1836 zodanig te hervormen, dat de provinciebesturen bijna alle macht ontnomen werden. Door de vertragingspolitiek van de katholieke politici kwam van dit plan niets in huis[151].

Kwantitatieve en kwalitatieve vergelijking tussen het vrij en het officieel onderwijs

In West-Vlaanderen waren er tijdens de schoolstrijd twee schoolnetten en dus ook twee types van schoolinspectie.

De vrije schoolinspectie van het bisdom Brugge werd op 16 januari 1880 door Mgr. Faict gereorganiseerd. De algemene schoolinspecteur was Th. Luyssen. Per decanaat waren er twee geestelijke schoolinspecteurs, behalve in het aartspriesterdom Brugge (stad), waar er maar één was. De bisschop had ook leken aangeduid die instonden voor 3 of 4 decanaten[152].

Tegenover de vrije schoolinspectie stond de officiële, die uit twee inspectiebestekken bestond : Kortrijk en Brugge. De hoofdinspecteur van het bestek Brugge was Vander Cruyssen[153]. De schoolkantons Brugge en Oostende werden geïnspecteerd respectievelijk door

150. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 93-94.

151. WOESTE (Ch.), *Mémoires pour servir à l'histoire contemporaine de la Belgique,* Brussel, 1927, dl. I, p. 208-213.

152. Voor Brugge-stad, Brugge-Noord en Brugge-Zuid waren de titularissen respectievelijk : Pater Schipman (1821-1886), directeur van de Broeders van Liefde ; EE. HH. Monstrul (1838-1900), priester te Brugge en Delbaere (1833-1887), priester op St.-Jacob ; De Leyn (1839-1902), oud-principaal van het St.-Lodewijkscollege en Coppieters (1846-1917), onderpastoor op St.-Walburga. De twee leken inspecteurs waren Aug. Machiels (1837-?), oud-gemeentelijk onderwijzer uit Gistel voor Brugge-stad en L. Hoste (1837-?), oud-gemeentelijk onderwijzer uit Oostende voor Brugge, Torhout en Oostende, zie *Collectio epistolarum pastoralium, ... (1877-1880),* Brugge, 1881, p. 334-336.

153. (1836-1926). Onderwijzer, kantonnale schoolinspecteur over het kanton Tielt (1869). Hoofdinspecteur van West-Vlaanderen. Provincieraadslid van Antwerpen, zie MELIS (R.-M.), *Geschiedenis van de inspectie over het lager onderwijs 1879-1895,* Leuven, 1974, p. VIII B 23 (licentiaatsverhandeling).

Mortier[154] en Vanneste-Vitse[155]. Zij werden bijgestaan door vrouwelijke schoolinspecteurs die instonden voor het meisjesonderwijs. Over de specifieke taak van de vrije en officiële schoolinspecteurs verwijzen wij naar J.-M. Lermyte[156]. Sommige kantonnale inspecteurs gingen hun boekje te buiten en werden berispt, zoals Mortier die uit eigen beweging de Bogardenschool wilde bezoeken[157].

In theorie werden zij door de "speurhonden" van de lokale schoolcomités gesteund maar in de praktijk was het niet het geval. Als gevolg van een succesvolle katholieke propaganda waren de schoolcomités zelden voltallig. Tot in 1883 was de werking van enkele schoolcomités effectief, zoals te Blankenberge en te Brugge, maar daarna vervielen ze in lethargie[158].

Het vrij onderwijs was kwantitatief het beste. In 1880 hadden de katholieken 476 scholen, waaronder 171 jongens-, 205 meisjes- en 100 gemengde scholen[159]. In hetzelfde jaar telde het openbaar onderwijs slechts 193 scholen en dit aantal nam geregeld toe. Dit was vooral het geval voor de meisjes-, gemengde, bewaar- en adultenscholen, terwijl de jongensscholen terrein verloren[160].

Op enkele uitzonderingen na waren de katholieke scholen niet zo voorbeeldig als ridder Ruzette het wilde doen geloven. In Damme bijvoorbeeld, had de kleine school een volume van 124 m^3 voor 124 leerlingen, wat ver van de opgelegde 4 m^3 per leerling lag[161] ! De

154. (1829-1908). Kantonnale schoolinspecteur over het kanton Brugge (1867-1892). Auteur van verschillende leesboeken, zie MELIS (R.-M.), *Op. cit.*, p. VIII A 29-30.

155. (1819-?). Niet-gediplomeerde onderwijzer uit Oostende. Kantonnale schoolinspecteur over het kanton Oostende. Hij trok zich in 1885 terug, zie MELIS (R.-M.), *Op. cit.*, p. VIII A 41.

156. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 51-56 ; LERMYTE (J.-M.), *Onderwijs, sociale werken en Katholieke Actie - het lager onderwijs (1834-1914)*, in CLOET (M.), JANSSENS de BISTHOVEN (B.) en BOUDENS (R.), *Het bisdom Brugge (1559-1984). Bisschoppen, priesters, gelovigen*, Brugge, 1984, p. 478.

157. ABW, ..., 1880, n° 642, de regent aan het Brugs gemeentebestuur, 19 oktober 1880.

158. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 56-61.

159. *La Patrie*, 29 oktober 1880, p. 1, kol. 3-4.

160. R.T., 1879-1881, p. 36-39 ; 60-63 ; 78-79 , R.T., 1882-1884, p. 258 ; 262 ; 266 ; 430 ; 432 ; 434 ; ABW, ..., n° 623, rapport Vander Cruyssen, 3 juli 1880.

161. Getuigenis van ridder Ruzette, zie *Enquête scolaire*, dl. II, p. 484 ; *Damme*, gemeenteraadszitting van 6 januari 1885.

gemeentescholen waren daarentegen veel grootser opgevat : in de klassen van de gemeentelijke meisjesschool van Blankenberge beschikten de leerlingen over 5,16 m³[162].

De vrije scholen telden ook meer leerlingen dan de officiële. In het schoolkanton Brugge was er in 1880, 1882 en 1883 respectievelijk 79,45 %, 79,42 % en 76 % van de totale schoolbevolking in de vrije scholen en 91,76 %, 81,65 % en 82 % in de vrije bewaarscholen. In het schoolkanton Oostende lagen de cijfers wat lager : 63,6 % - 64 %, 56 % - 64,43 % en 58 % - 62,32 %[163]. Voor de bevolking van de adulten- en zondagsscholen beschikken wij niet over voldoende betrouwbare gegevens. De statistieken zijn natuurlijk met een korreltje zout te nemen, maar het is een feit dat het gemeentelijk onderwijs verliezen heeft geleden. Twee voorbeelden uit honderden zullen volstaan om dit duidelijk te maken. De zeven Brugse gemeentescholen hadden tussen 1878 en 1884 om en bij de 772 leerlingen verloren. De gemeenteschool van Blankenberge was te groot voor het aantal leerlingen, zodat ze tijdens de zomervakantie als hotel dienst deed[164].

Op kwalitatief vlak was het anders gesteld. In de gemeente-, bewaar- en adultenscholen waren de mannelijke leerkrachten gediplomeerd voor 70 à 93 % en de vrouwelijke voor 70 à 84 %. Het aantal gemeentelijke onderwijzers daalde lichtjes tussen 1881 en 1884, terwijl dat van de onderwijzeressen lichtjes steeg[165]. Deze slechte

162. ABW, ..., 1880, n° 768, zitting van de Blankenbergse gemeenteraad, 13 mei 1880.

163. *Recensement de la population des écoles primaires et gardiennes au 15 décembre 1880. Résultats constatés et contrôlés par les soins des inspecteurs civils et ecclésiastiques des écoles catholiques, coordonnés et résumés par J. Malou, mars 1881,* Brussel 1881, p. 15 ; ABW, ..., 1880, n° 642, rapport Vander Cruyssen, 1880 ; ABW, ..., 1881, n° 691, rapport Vander Cruyssen, 1881 ; ABW, ..., 1883, n° 798, rapport Vander Cruyssen, 1883 ; *St.-Gregoriusblad,* 1883, n° 9 ; p. 34-35, 1884, n° 9.

164. VERHAEGEN (P.), *Op. cit.,* p. 142-154 ; *Commission d'enquête scolaire. Recensement de la population des écoles officielles au 13 et au 31 décembre 1883,* in *Documents parlementaires. Chambre des Représentants, session 1883-1884,* n° 206, zitting van 13 mei 1884, Brussel, 1885, p. 22.

165. R.T., 1879-1881, p. 411 ; 448-449 ; R.T., 1882-1884, p. 246-251 ; 258-259 ; 262-263 ; 266-267 ; 430 ; 432-434 ; *Tableau indiquant le nombre, les diplômes et les cumuls des membres du personnel enseignant au 31 décembre 1881,* Brussel, 1882, p. 273.

resultaten waren te wijten aan het feit dat de rijksnormaalschool van Brugge niet genoeg mannelijke leerkrachten "kweekte" en er tegelijk een gebrek was aan vrouwelijke kandidaten[166]. Een diploma was vereist, de taal van de streek moest gekend zijn. Een hulponderwijzeres die te Brugge les gaf, beantwoordde niet aan de vereisten, maar om politieke redenen liet de minister haar onbemoeid[167].
In het openbaar onderwijs waren de nevenbetrekkingen een dergelijke plaag geworden, dat de minister van Openbaar Onderwijs reeds in 1878 een lijst van verboden bijbaantjes liet opstellen. Wie een nevenbetrekking had die op de lijst voorkwam, moest kiezen en als hij voor het onderwijs koos, kreeg hij een vergoeding die zijn bijverdienste compenseerde. Als de onderwijzer zijn lessen verwaarloosde, werd deze vergoeding voorgoed afgeschaft[168].

Onder de gemeentelijke leerkrachten waren er ook moeilijke gevallen. Te Brugge waren er vier bekend. Het eerste betrof een jonge onderwijzeres die de gebruiken nog niet goed kende en raad ging vragen aan het katholieke gemeentebestuur om te weten waar zij boeken kon kopen voor de prijsuitdeling. Zij werd onmiddellijk door de minister van Openbaar Onderwijs op het matje geroepen[169]. Een ander had iets misdaan — de aard van het vergrijp hebben wij niet kunnen achterhalen — en hij werd door de minister voor 14 dagen geschorst[170]. Verder ontstond er ruzie in de gemeentelijke meisjesschool n° 1 tussen de directrice, door het katholieke stadsbestuur benoemd, en de onderwijzeressen van ambtswege benoemd. Er werd een onderzoek ingesteld en de gemeenteraad, die het met de directrices van de gemeentelijke meisjesscholen n° 1 en 2 eens was, ruilde de drie herrieschopsters tegen drie "deftige" leerkrachten van

166. Getuigenis van gouverneur Heyvaert, zie *Enquête scolaire,* dl. V, p. 621.

167. ABW., ..., 1883, n° 796, de Brouwer aan de minister van Openbaar Onderwijs, 26 november 1883.

168. LERMYTE (J.-M.) *Op. cit.,* p. 196-197 ; ABW, ..., 1882, n° 760, inspecteur Mortier aan Em. Jooris over de onderwijzer uit Zedelgem, 19 september 1882.

169. ABW, ..., 1881, n° 691, brief van de hoofdinspecteur en van de minister van Openbaar Onderwijs, 5 februari 1881.

170. Ibidem, 1880, n° 628, Ministerieel besluit van 26 november 1879 ; SAB, Instruction primaire. Ecoles communales de garçons, 1897-1898, gemeenteraadszittingen van 4 en 6 december 1879, 12 januari en 2 februari 1880.

de school n° 2. Alles bleek toen geregeld[171]. Een onderwijzer dacht dat hij schaamteloos zijn oversten mocht beoordelen, maar hij werd door de hoofdinspecteur berispt.

Het programma van de vrije scholen was in grote trekken identiek aan dat van 1842, maar wij weten niet in hoeverre het bisschoppelijk leerprogramma van 26 februari 1880 gevolgd werd. Met de toestemming van de schoolinspectie mochten enkele nieuwe vakken ingelast worden, zoals turnen, natuurkunde, gezondheidsleer, de tweede landstaal, enz.[172]. In de gemeentescholen was het programma veel zwaarder en veel uitgebreider[173]. De godsdienstles werd behouden maar niet alle leerkrachten gaven deze les[174].

Het lesgerief was bijna nergens volledig : de meest ontbrekende voorwerpen waren : een aardbol, geometrische vormen, tekengerief, illustratiemateriaal voor de natuurwetenschappen en voor de Froebel-methode[175].

Hoe hoog was het peil van het onderwijs in de vrije scholen ? Dat is moeilijk te achterhalen. De regering probeerde tot tweemaal toe daar achter te komen, het was tevergeefs. Eerst wilde de pedagogische onderzoekscommissie in 1883 de vrije school van de Broeders van Liefde bezoeken en de leerlingen overhoren maar de onderzoekers keerden onverrichter zake terug, want de leerlingen van alle Brugse vrije scholen hadden die dag verlof gekregen[176]. Daarna besloot dezelfde commissie, na Pasen, een examen te organiseren voor de leerlingen van de lagere gemeentescholen om de leerlingen die van de vrije scholen waren overgelopen te testen. Al bij al waren

171. SAB, Instruction publique. Ecole communale pour filles, 1873-1885, de Brugse gemeenteraad aan de schoolhoofden Pectoor en Engels, 24 februari 1880.

172. LERMYTE (J.-M.), *Op. cit.*, p. 203.

173. *Commission d'enquête scolaire. Rapport de M. Vander Kindere, membre de la Chambre des Représentants sur l'état de l'enseignement primaire public et privé,* in *Documents parlementaires. Chambre des Représentants, Session 1883-1884,* n° 109, zitting van 4 maart 1884, Brussel, 1885, p. 42-44.

174. *St.-Kruis,* gemeenteraadszitting van 31 januari 1880.

175. *Commission d'enquête scolaire. Rapport de M. Vander Kindere* ..., p. 24-25 ; R.T., 1879-1881, p. 402.

176. *Rapport sur les travaux de la Commission d'enquête scolaire du 31 mai 1880 au 31 décembre 1883. Etats détaillés et nominatifs de tous les frais, indemnités et dépenses payés pendant la même période,* in *Documents parlementaires. Chambre des Représentants, session 1883-1884,* n° 121, zitting van 14 maart 1884, Brussel, 1885, p. 1-51.

de resultaten niet erg denderend[177].

Het peil van het gemeentelijk onderwijs in de schoolkantons Brugge en Oostende was tussen 1879 en 1884 niet hoogstaand. Het aantal leerlingen dat recht had op een eindejaarscertificaat lag ver beneden de 50 %[178].

Conclusie

In het laatste kwartaal van de 19de eeuw kende de Brugse economie een zware crisis die vooral de huisnijverheid en de landbouw trof en in veel mindere mate de K.M.O.'s, de tertiaire sector en de visserij.

Het peil van het lager onderwijs was in het arrondissement Brugge niet erg schitterend. Ondanks de politiek van de "administratieve correctie", door de liberale regering tussen 1857 en 1870 doorgevoerd, — waardoor het aantal aangenomen scholen verminderd was —, was er toch nog steeds een groot tekort aan gemeentelijke meisjes-, bewaar- en adultenscholen. Dit gemis ligt voor een gedeelte aan de basis van het analfabetisme, dat in dit Vlaams arrondissement nog altijd in hoge mate voorkwam. De schoolstrijd was er ook latent aanwezig en brak vanaf 1865 sproradisch los te Brugge, Heist, Ramskapelle en St.-Andries.

Het bisdom Brugge, dat toen door Mgr. Faict bestuurd werd, was zeer gelovig. Dit kan men afleiden uit het geringe aantal paasverzuimers en uit het groot aantal religieuze congregaties.

Op politiek vlak slaagden de Brugse katholieken tussen 1860 en 1878 erin hun kandidaten naar het Parlement te sturen en de liberale meerderheid in het provinciebestuur en in het stadsbestuur omver te werpen.

Aan de vooravond van de schoolstrijd veranderde de politieke kleur van het arrondissement. In juni 1878 werd de liberale oud-burgemeester, Boyaval, met een meerderheid van één stem verkozen. Twee maanden later werd de katholieke provinciegouverneur, ridder Ruzette, door de liberale regering aan de dijk gezet en door

177. *Commission d'enquête scolaire. Rapport de M. Vander Kindere ...*, p. 33-35.

178. DISCAILLES (E.), *Op. cit.*, dl. III, p. 441 ; ABW, ..., 1879, n° 600 ; 1880, n° 641 ; 1881, n° 690 ; 1882, n° 761 ; 1883, n° 784 ; 1884, n° 853.

een strijdlustige liberaal, Heyvaert, vervangen. Van in het begin kreeg hij het aan de stok met het katholieke provinciebestuur.

Terwijl de herziening van de schoolwet van 1842 vorderde, maakten de katholieken en de liberalen zich klaar om strijd te leveren. De liberalen debatteerden over het seculariseren van het lager onderwijs. De bisschoppen waren de eersten die hard reageerden met drie herderlijke brieven (7 december 1878, 31 januari en 12 juni 1879).

Nadat, op 21 januari 1879, de minister van Openbaar Onderwijs zijn wetsontwerp aan de Kamer had voorgelegd, kwamen de katholieken in beweging. De Brugse politici, door een katholieke volksvertegenwoordiger aangespoord, reisden het hele arrondissement af om de mensen te waarschuwen. Mgr. Faict was bijzonder waakzaam en gaf raadgevingen aan redenaars en aan petitieschrijvers. De katholieken kwamen op om de ziel van het kind te beschermen en de gemeentelijke autonomie te handhaven. Het was om deze reden dat het Brugse gemeentebestuur de omzendbrief van de minister van Binnenlandse Zaken niet wilde aanplakken.

De zgn. "ongelukswet" werd uiteindelijk op 6 juni 1879 door de Kamer en op 18 juni 1879 door de Senaat goedgekeurd. De koning ondertekende de wet op 1 juli 1879.

De schoolstrijd brak toen los. De clerus gehoorzaamde aan de bisschoppelijke "Instructiones practicae" en leidde het verzet. Om de vrije scholen te bevolken, oefenden de geestelijken psychische en materiële druk op hun parochianen uit. Dit had een gevoelige stijging van het paasverzuim tot gevolg.

De clerus riep de financiële hulp in van de adel en van de burgerij om scholen te bouwen en te onderhouden. Hij deed ook een beroep op de religieuze congregaties, hoofdzakelijk de vrouwelijke en op de overgelopen lekenleerkrachten. Hij kreeg bovendien onrechtstreekse hulp van het provinciebestuur, - het strijdlustigste van het gehele land —, en van de katholieke gemeentebesturen die doeltreffend weerstand boden aan de liberale regering en aan het openbaar onderwijs door onder meer de schoolbegrotingen te wijzigen, door het leven van de gemeentelijke leerkrachten en leerlingen zuur te maken en door het weigeren scholen te bouwen. De provincieraad viel zelfs de persoon van de gouverneur aan.

De burgelijke godshuizen en het armenbestuur van Brugge boden weerstand, op hun manier, door de processen te doen vertragen die

de onderwijsstichtingen Capron-De Zuttere, d'Hanins de Moerkerke-de Bie als ook de Bogarden- en St.-Elizabethscholen moesten "reorganiseren".

De regering en haar militanten sloegen onmiddellijk met alle middelen terug, zelfs onwettige, maar tevergeefs.

Gedurende de schoolstrijd was het peil van het lager onderwijs in het arrondissement Brugge niet veel hoger dan vroeger. Het vrij onderwijs versterkte zijn kwantitatieve superioriteit ten nadele van de kwaliteit. Het openbaar onderwijs daarentegen, was kwalitatief het beste, maar dat was schijn. Het burgerlijk schooltoezicht was op peil, maar dat gold niet voor de schoolcomités.

Lijst der gebruikte afkortingen

ABW = Archief Beveren-Waas, Provincie West-Vlaanderen, Arrondissement Brugge en Oostende, 4de afdeling.
ARB = Algemeen Rijksarchief te Brussel.
BAB = Bisschoppelijk archief Brugge.
B.N. of N.B. = Biographie nationale of Nationale biografie.
C.I.H.C. = Centre interuniversitaire d'histoire contemporaine.
I.C.H.G. = Interuniversitair centrum voor hedendaagse geschiedenis.
K.B. = Koninklijk besluit.
K.M.O. = Kleine en middelgrote ondernemingen.
N.B.W. = Nationaal Biografisch Woordenboek.
O.C.M.W. = Openbaar Centrum voor Maatschappelijk Welzijn.
P.B.C. W.-Vl. = Provinciale Bibliotheek en Cultuurarchief West-Vlaanderen.
RAB = Rijksarchief Brugge.
R.T. = Rapport triennal sur la situation de l'enseignement primaire en Belgique.
SAB = Stadsarchief Brugge.